विद्यालय व्यवस्थापनमा वित्तीय स्रोत परिचालनको प्रभाव

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन विभाग
स्नातकोत्तर तह (एम.एड) दोस्रो वर्षको आंशिक
आवश्यकता परिपूर्तिको निम्ति प्रस्तुत
शोधपत्र

शोधकर्ता

लक्ष्मी पन्थ

त्रि.वि.दर्ता नं. ३११७४-९४

क्याम्पस रोल नं. १००/०५९

परीक्षा रोल नं. २४०००२९/०६१ (दोस्रो वर्ष)

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

सप्तगण्डकी बहुमुखी क्याम्पस

भरतपुर, चितवन

चैत्र, २०६७

शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

सिफारिस- पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र संकाय, शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन विभाग स्नातकोत्तर तह एम्. एड्. दोस्रो वर्षको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नका निमित्त शोधकर्ता लक्ष्मी पन्थद्वारा तयार पारिएको "**विद्यालय व्यवस्थापनमा वित्तीय स्रोत परिचालनको प्रभाव**" विषयक शोधपत्र मेरो प्रत्यक्ष निर्देशनमा तयार पारिएको हुनाले आवश्यक मूल्याङ्कनको निमित्त सिफारिस गर्दछु ।

....

स. प्रा. जयकृष्ण शर्मा

(शोध निर्देशक)

शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

सप्तगण्डकी बहुमुखी क्याम्पस

भरतपुर, चितवन

मिति : २०६७/१२/१८

शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

स्वीकृति- पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र संकाय, शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन विभाग स्नातकोत्तर तह एम्. एड्. दोस्रो वर्षको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि विद्यार्थी लक्ष्मी पन्थद्वारा तयार पार्नुभएको "**विद्यालय व्यवस्थापनमा वित्तीय स्रोत परिचालनको प्रभाव"** विषयमा शोधकार्य पूरा गरी स्वीकृतिका लागि प्रस्तुत गर्नु भएको हुनाले मूल्याङ्कन समितिबाट स्वीकृत गरिएको छ ।

शोध मूल्याङ्कन समिति

1. उप प्रा. कुवेरनाथ शर्मा
विभागीय प्रमुख ....

2. स. प्रा.
जयकृष्ण शर्मा शोध निर्देशक ....

३ .... वाह्य परीक्षक ....

मिति : २०६७/ /

कृतज्ञता

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र संकाय सप्तगण्डकी वहुमुखी क्याम्पस भरतपुरमा स्नातकोत्तर तहको शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन मूल विषय अन्तर्गत दोस्रो वर्षमा आंशिक आवश्यकता पूरा गर्ने प्रयोजनको लागि ऋयगचकभ ल्य। छढड अन्तर्गत शोधपत्र ९त्जभकष्क० तयार गर्नुपर्दछ । यसै सिलसिलामा "**विद्यालय व्यवस्थापनमा वित्तीय स्रोत परिचालनको प्रभाव**" शीर्षकमा यो शोधपत्र तयार गरिएको हो । शोधपत्रको प्रस्तावना कार्यदेखि अन्त्यसम्म आफ्नो अमूल्य समय दिई आवश्यक मार्ग निर्देशन गर्नुहुने शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभागीय प्रमुख उपप्राध्यापक कुवेरनाथ शर्मा प्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्न चाहन्छु ।

यस शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा देखिएका कमी कमजोरीलाई औंल्याई अनुसन्धान कार्य सुधार्न महत्वपूर्ण सल्लाह सुझाव एवं आवश्यक मार्ग निर्देशन गर्नु हुने शोध निर्देशक श्रद्धेय गुरु स.प्रा. जयकृष्ण शर्मा, क्याम्पस प्रमुख रामप्रकाश अधिकारी लगायत शिक्षा विभागका उप-प्रा. रमाकान्त सापकोटा, उप.प्रा. देनप्रसाद लामिछानेबाट शोधकार्यका लागि प्राप्त सल्लाह, सुझाव तथा मार्गदर्शनका लागि हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । यसैगरी अध्ययन अवधिभर आवश्यक सूचना एवं जानकारी र सहयोग गर्नुहुने छनोटमा परेको विद्यालयका प्रधानाध्यापक, विद्यालय व्यवस्थापन समितिका अध्यक्ष, विद्यालयका लेखापाल, शिक्षक, विद्यार्थीहरु एवं विद्यालय परिवार र मनोहर स्रोत केन्द्रलाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

यस अनुसन्धान कार्यलाई अन्तिम रुप दिन सहयोग पुऱ्याउनु हुने मेरा मित्रहरु, उपयुक्त शैक्षिक वातावरण मिलाइ सहयोग गर्नुहुने मेरा जीवनसाथी केशव बोगटी, छोरीहरु भरोसा र अंशु बोगटी, दिदि भिनाजु राम बहादुर अर्याल र तुलकुमारी अर्याल साथै कम्प्युटर टाइपिङ्गमा सहयोग प्रदान गर्नुहुने शिशिर रेग्मी लगायत प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रुपमा सहयोग प्रदान गर्नुहुने सम्वन्धित सवै महानुभावहरु प्रति हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु । मेरो अध्ययनलाई यहाँसम्म पुऱ्याउन प्रेरणा र हौसला प्रदान गर्नुहुने बुबा दलबहादुर पन्थ प्रति सदैव ऋणी रहनेछु ।

लक्ष्मी पन्थ

शोध सार

विद्यालय व्यवस्थापनमा वित्तिय स्रोत परिचालनको प्रभाव शिर्षकमा गरिएको यस अध्ययनको मुख्य उद्देश्य विद्यालय व्यवस्थापनको लागि आवश्यक वित्तीय स्रोतहरुको पहिचान गर्ने र वित्तिय स्रोत परिचालनले परेको प्रभाव पत्ता लगाउने रहेका छन् । यी उद्देश्यहरु पुरा गर्नको लागि उद्देश्य बमोजिमका अनुसन्धनात्मक प्रश्नहरु निमार्ण गरिएको छ । यस अनुसन्धान सँग सम्बनिधत ऐतिहासिक घटनाहरुको समिक्षा, ऐन, नियम र कानुन, अनुसन्धानात्मक प्रतिवेदन, विद्यालयको आर्थिक प्रतिवेदन, विद्यालय सुधार योजना, पत्र पत्रिका, लेख रचनाहरुको पुनरावलोकन गरिएको थियो ।

अध्ययनको उद्देश्य पुरा गर्नको लागि काठमाण्डौ महानगरपालिका मनोहर स्रोत केन्द्र अन्तगर्ततका तिनवटा सामुदायिक विद्यालयहरु छनौट गरिएको थियो । छनौट गरिएका विद्यालयका प्र.अ, वि.व्य.स का अध्यक्ष र लेखापाल सँग प्रश्नावली प्रयोग गरी प्राथमिक तथ्याङ्क संकलन गरिएको थियो । द्धितिय तथ्याङ्कको स्रोत विद्यालयको अभिलेखलाई उपयोग गरिएको थियो । यी संकलन गरिएका तथ्याङ्कलाई सैद्धान्तिक खाकाका आधारमा व्याख्या तथा विश्लेषण गरिएको छ ।

विद्यालयको प्रमुख आयस्रोत सरकारी अनुदान रहेको र शिक्षक तथा कर्मचारी तलब भत्तामानै बढी वित्तिय स्रोत खर्च हुने गरेको पाइयो । वित्तिय स्रोतको परिचालन प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन भएका विद्यालयको विद्यालय व्यवस्थापन पक्ष र शैक्षिक उपलब्धि उच्च पाइयो भने वित्तिय स्रोतको परिचालन र कार्यान्वयन प्रभावकारी रुपमा नभएको विद्यालयको विद्यालय व्यवस्थापन पक्ष र शैक्षिक उपलब्धि पनि न्यून पाइएको छ ।

आयव्ययको विवरण चुस्त र दुरुस्त राखी भौतिक तथा शैक्षिक विकासका लागि योजना अनुसार आम्दानि र खर्चको विचमा तालमेल मिलाएर वित्तीय स्रोतको परिचालन प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन गरेमा विद्यालय व्यवस्थापन प्रभावकारी हुनुको साथै विद्यालयले उच्च शैक्षिक उपलब्धि प्राप्त गर्न सकिने निष्कर्ष यस अध्ययनबाट प्राप्त भएको छ ।

विद्यालयले प्राप्त गरेको वित्तिय स्रोतलाई वार्षिक आम्दानिको रुपमा एकत्रित गरी आवश्यक शिर्षकमा खर्च गर्नका लागि योजना बनाउनुपर्ने, शिक्षालाई पूर्णत लगानिको रुपमा हेर्नुपर्ने, छात्रावृत्तिलाई निरन्तरता दिनुपर्ने, विद्यालयको हरेक शैक्षिक कार्यक्रममा अभिभावक र स्थानिय निकायलाई सहभागी गराइनुपर्ने, औपचारीक शिक्षाको साथ साथै अनौपचारीक शिक्षामा जोड दिनुपर्ने, शिक्षामा हुने लगानी र खर्चको अनुगमन र मुल्याङ्कन हुनुपर्ने, मागमा आधारित शिक्षक तालिमको व्यवस्था हुनुपर्ने सुझावहरु प्रस्तुत गरिएको छ ।

विषय सूची

	पेज नं.
सिफारिस - पत्र	I
स्वीकृति -पत्र	II
कृतज्ञता	III
शोधशार	IV
विषयसूची	VI
तालिका सूची	IX
अनुसूची	X

परिच्छेद एक : परिचय

१.१.	अध्ययनको पृष्ठभुमी	1
१.२.	समस्याको कथन	9
१.३.	अध्ययनको औचित्य	10
१.४.	अध्ययनको उद्देश्य	11
१.५.	अनुसन्धानात्मक प्रश्न	12
१.६.	अध्ययनको परिसीमाहरु	12

परिच्छेद दुई : सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन तथा सैद्धान्तिक खाका

२.१.	सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन	13
२.२.	सैद्धान्तिक खाका	17
२.३.	शैक्षिक उपादेयता	19

परिच्छेद तिन : अध्ययन विधि

३.१.	अनुसन्धानात्मक ढाँचा	20

३.२. जनसंख्या र नमुना छनौट 20

३.३. तथ्याङ्कका स्रोतहरु 21

३.४. अध्ययन साधन निमार्ण 21

३.५. तथ्याङ्क संकलन प्रकिया 22

३.६. तथ्याङ्कको व्याख्या र विश्लेषण 23

परिच्छेद चार तथ्याङ्कको व्याख्या तथा विश्लेषण

४.१. विद्यालय सञ्चालनको लागि आवश्यक वित्तिय स्रोतहरु 24

४.१.१ विद्यालयको कुल आय व्यय विवरण 24

४.१.२. विद्यालयको आय स्रोत विवरण 25

४.१.३. विद्यालयको खर्चको विवरण 28

४.१.४ विद्यालयको लेखा प्रणाली र आर्थिक लेखा प्रणाली 31

४.२. विद्यालय व्यवस्थापनमा वित्तिय स्रोत परिचालनले पारेको प्रभाव 32

४.२.१ विद्यालयको भौतिक विवरण 33

४.२.२. विद्यालयको शैक्षिक विवरण 35

४.२.३ विद्यालयको आर्थिक योजनाको अवस्था 37

४.३. वित्तिय स्रोत परिचालनमा देखिएका समस्याहरु 38

४.३.१ आँकाडाको पूर्वानुमान गर्न कठिनाई 38

४.३.२. कार्यकम र बजेटको आपसी पारदर्शीताको अभाव 39

४.३.३. विद्यालयको भौतिक तथा शैक्षिक योजनामा कम लगानी हुनु 39

४.४. वित्तिय स्रोत परिचालनमा देखिएका समस्या सामाधानका उपायहरु 40

४.४.१. प्र.अ, लेखापाल तथा शिक्षकहरुले खेल्न सक्ने भूमिका 40

४.२.२. विद्यालय व्यवस्थापन समितिले खेल्न सक्ने भूमिका 41

४.४.३. अभिभावकहरुले खेल्न सक्ने भूमिका 42

परिच्छेद पाँच प्राप्ति, निष्कर्ष र सुझाव

५.१. प्राप्ति 43

५.२. निष्कर्ष 45

५.३. सुझाव 46

सन्दर्भसूची

अनुसूची

तालिका सूची

तालिका १	शिक्षा प्रणालि र लगानीका प्रारुपहरु	8
तालिका २	विद्यालयको आय व्यय विवरण (आ.व २०६५/०६६)	24
तालिका ३	विद्यालयको भौतिक सम्पत्ति विवरण	33
तालिका ४	विद्यालयको शिक्षक विद्यार्थी संख्या	35
तालिका ५	विद्यालयको एस.एल.सी नतिजा	36

अनुसूची

अनुसूची ज्ञ विद्यालय व्यवस्थापन समितिको अध्यक्षको लागि प्रश्नावली

अनुसूची द्द प्रधानाध्यापकको लागि प्रश्नावली

अनुसूची घ विद्यालय लेखापालको लागि प्रश्नावली

अनूसूची ४ विद्यालय व्यवस्थापन समितिको नामावली

अनूसूची ५ विद्यालयको आय विवरण

अनूसूची ६ विद्यालयको खर्चको विवरण